МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет економіки і підприємництва

Кафедра економіки

Допущено до захисту
“_____” _____ 2024 р.
Зав. кафедри, к.е.н., доцент
_____ **Алла ОСІПОВА**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

ДЕРЖАВНЕ АНТИКРИЗОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Виконав – студент 2 курсу, групи 21м-е
освітньої програми «Бізнес-економіка»
спеціальності 051 Економіка
Омельченко Вадим Олександрович

Науковий керівник – к.е.н., доцент
Осіпова Алла Анастасіївна

Умань – 2024

ЗМІСТ

	ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	9
РОЗДІЛ 2.	АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ	22
2.1.	Оцінка сучасного стану економіки України в умовах кризи	22
2.2.	Аналіз результативності впроваджених державних антикризових заходів	33
2.3.	Вплив антикризових заходів на ключові макроекономічні показники України	43
РОЗДІЛ 3.	НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	46
	ВИСНОВКИ	54
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Економічні кризи стали невід'ємною частиною функціонування сучасних економічних систем, особливо в умовах глобальних викликів, що супроводжуються економічною нестабільністю, соціальними потрясіннями та регіональними конфліктами. В Україні ці проблеми посилюються наслідками військових дій, що значно впливають на економічну активність, соціальну сферу та фінансову стабільність. В умовах таких викликів держава відіграє вирішальну роль у реалізації ефективних антикризових заходів.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю удосконалення механізмів державного антикризового регулювання економіки для забезпечення її стійкості, зниження впливу кризових явищ та створення умов для подальшого розвитку. Аналіз сучасного стану антикризового регулювання в Україні свідчить про необхідність комплексного підходу, що враховує світовий досвід, національні особливості та сучасні виклики.

Метою дослідження є вивчення сучасного стану та ефективності державного антикризового регулювання економіки, а також розробка рекомендацій щодо його вдосконалення.

Завдання дослідження:

– проаналізувати теоретичні основи державного антикризового регулювання економіки;

– дослідити сучасний стан економіки України в умовах кризи;

– оцінити ефективність заходів державного антикризового регулювання;

– розробити напрями вдосконалення механізмів державного антикризового регулювання.

Об'єктом дослідження є державне антикризове регулювання економіки в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти формування і реалізації механізмів державного антикризового регулювання.

Методи дослідження включають аналіз наукової літератури, статистичний аналіз, порівняльний аналіз, синтез та моделювання. Також використано дані офіційної статистики, звіти міжнародних організацій та досвід інших країн.

Результати дослідження були апробовані на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Сталий розвиток економіки: тренди та перспективи» (15 жовтня 2024, кафедра економіки, Уманський національний університет садівництва).

Кваліфікаційну роботу викладено на 62 сторінках основного тексту, включаючи 10 таблиць і 11 рисунків. Список використаних джерел налічує 58 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Економічна криза є невід'ємним елементом розвитку економічних систем, що характеризується порушенням рівноваги між попитом і пропозицією, значними коливаннями ключових макроекономічних показників та зниженням рівня добробуту населення. У сучасній економічній літературі економічна криза визначається як стан економічної системи, за якого спостерігається різке погіршення умов для функціонування суб'єктів господарювання, що призводить до значних негативних наслідків для суспільства.

Економічна криза є комплексним явищем, яке охоплює різні аспекти економіки: виробничу сферу, фінансовий сектор, ринок праці та соціальну сферу. Криза проявляється у вигляді зниження виробництва, зростання безробіття, падіння інвестиційної активності, девальвації валюти, а також у скороченні платоспроможного попиту населення. В економічній науці існує декілька підходів до визначення економічної кризи. Класичний підхід розглядає кризу як природний етап економічного циклу, а кейнсіанський – як наслідок дисбалансу між сукупним попитом і пропозицією [26].

Залежно від характеру та масштабів економічної кризи виділяють кілька її типів (рис. 1.1). Економічні кризи можуть бути класифіковані за різними ознаками, що відображають їх характер і причини. Фінансові кризи найчастіше виникають через проблеми у банківській системі, валютній сфері або фондових ринках, що призводить до масових банкрутств, знецінення активів та втрати довіри до фінансових інституцій. Промислові кризи, у свою чергу, проявляються у скороченні обсягів виробництва, зниженні продуктивності праці та зупинці підприємств. Соціальні кризи є наслідком економічних потрясінь і призводять до погіршення умов життя населення, зростання рівня бідності та соціальної напруги. Окрім того, існують структурні кризи, які викликані дисбалансами між галузями економіки або регіонами, а також екологічні кризи, що виникають у

зв’язку з виснаженням природних ресурсів чи погіршенням екологічного стану.

Рис. 1.1. Види економічних криз

Причини виникнення економічних криз можуть бути умовно поділені на внутрішні та зовнішні. Внутрішні причини охоплюють структурні диспропорції в економіці, перевиробництво товарів або послуг, неефективність державної економічної політики, відсутність інновацій та проблеми у сфері управління, зокрема корупцію та низький рівень прозорості. Зовнішні причини здебільшого пов’язані зі змінами на світових ринках, глобальними фінансовими коливаннями, торговельними війнами, економічними санкціями, природними катаклізмами або пандеміями. Сукупність цих факторів створює умови для виникнення кризових явищ, які можуть набувати системного характеру (рис. 1.2).

Державне антикризове регулювання відіграє важливу роль у мінімізації негативних наслідків криз та стабілізації економіки. Застосування ефективних механізмів і політик дозволяє знизити соціальні та економічні ризики, підтримати ключові галузі та стимулювати економічну активність. До основних напрямів антикризового регулювання належать податково-бюджетна політика, монетарні заходи, підтримка соціально вразливих верств населення та стимулювання інноваційного розвитку [20].

Рис. 1.2. Причини виникнення економічних криз [15]

Отже, економічна криза є складним феноменом, що потребує комплексного підходу до його розуміння та врегулювання. Ефективне управління кризовими процесами сприяє збереженню економічної стабільності, зменшенню соціальних втрат та створенню передумов для сталого розвитку.

Антикризове регулювання економіки є важливою складовою державної економічної політики, спрямованої на мінімізацію наслідків кризових явищ, стабілізацію економічної ситуації та створення передумов для подальшого розвитку. Теоретичні основи цього регулювання базуються на поєднанні концепцій різних економічних шкіл, кожна з яких пропонує власний погляд на причини криз та механізми їх подолання.

Значну роль у формуванні теоретичних підходів до антикризового регулювання відіграє класична економічна школа. Її представники, такі як Адам Сміт, наголошували на саморегуляції ринку та обмеженій ролі держави в

економіці. На думку класиків, кризи є тимчасовими явищами, які виправляються ринковими механізмами, зокрема шляхом перерозподілу ресурсів. Однак досвід серйозних економічних потрясінь, зокрема Великої депресії 1930-х років, довів, що ринок не завжди здатний самостійно долати кризи, що стало основою для розвитку кейнсіанської теорії [11].

Джон Мейнард Кейнс розробив концепцію активного державного втручання в економіку, спрямованого на регулювання сукупного попиту та стимулювання економічної активності. Кейнсіанська модель наголошує на необхідності застосування бюджетних інструментів, таких як збільшення державних витрат і зниження податків, для подолання кризових явищ. Ця теорія стала основою сучасних заходів антикризового регулювання, які передбачають стабілізацію економіки через фіскальні й монетарні інструменти.

Монетаристський підхід, заснований на ідеях Мілтона Фрідмана, акцентує увагу на важливості контролю за грошовою масою та інфляцією. Монетаристи вважають, що кризи виникають через неефективне управління грошовою пропозицією, а їх подолання потребує жорсткої монетарної політики. Водночас критики цього підходу наголошують на тому, що монетарні заходи не завжди ефективні в умовах складних криз, які охоплюють кілька секторів економіки [16].

Інституціональна економіка звертає увагу на роль інституцій у подоланні криз. Згідно з цим підходом, ефективне антикризове регулювання залежить від якості інституційного середовища, прозорості державної політики, правової захищеності бізнесу та злагодженої роботи державних органів. Інституціоналісти наголошують, що корупція, неефективність та недовіра до держави значно знижують ефективність антикризових заходів.

Теорія системного підходу до антикризового регулювання базується на розгляді економіки як складної системи, яка включає взаємопов’язані елементи. У межах цього підходу криза розглядається як системний збій, що потребує комплексного вирішення. Особлива увага приділяється координації дій між різними секторами економіки та узгодженню стратегій на національному й

регіональному рівнях.

Сучасні концепції антикризового регулювання все частіше інтегрують підходи сталого розвитку, акцентуючи увагу на необхідності забезпечення балансу між економічними, соціальними та екологічними інтересами. Зокрема, до заходів антикризового регулювання додаються інструменти підтримки зеленої економіки, відновлюваних джерел енергії та сталого виробництва [21].

Інструменти антикризового регулювання можна поділити на дві основні групи: превентивні та реактивні. Превентивні заходи спрямовані на запобігання кризам через покращення структурної стабільності економіки, зокрема шляхом диверсифікації виробництва, розвитку людського капіталу та стимулювання інновацій. Реактивні заходи застосовуються у відповідь на кризу і передбачають стабілізацію фінансового сектору, державну підтримку ключових галузей, зниження соціальної напруги та стимулювання економічної активності.

Важливою складовою антикризового регулювання є ефективне використання фіскальних інструментів. Держава може збільшувати видатки на інфраструктурні проєкти, підтримку малого і середнього бізнесу, соціальне забезпечення. Окрім того, податкові стимули, такі як зменшення ставок податку або відстрочка їх сплати, можуть підтримувати підприємства у складних економічних умовах.

Монетарні інструменти також відіграють важливу роль у стабілізації економіки. Зниження облікової ставки, забезпечення доступу до дешевих кредитів і проведення політики кількісного пом’якшення сприяють підтримці ліквідності фінансового сектору та стимулюють споживчий попит [30].

У сучасних умовах міжнародне співробітництво стає дедалі важливішим компонентом антикризового регулювання. Залучення міжнародної технічної та фінансової допомоги, координація економічної політики з іншими країнами та інтеграція до світових економічних процесів дозволяють ефективніше подолати кризові явища (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення сутності поняття «антикризове управління» різними науковцями

Автор	Визначення
Дж. Кейнс	система заходів з боку держави, спрямованих на забезпечення відновлення і стабілізацію розвитку економічної системи.
Лігоненко Л. [33]	Антикризове управління являє собою спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства
Гайворонська Ю. [17]	Антикризове управління – спеціальний, комплексний процес моніторингу впливу негативних чинників на діяльність підприємства з метою забезпечення його постійного функціонування у зоні економічної безпеки, вжиття заходів щодо попередження переходу підприємства до кризової зони, а у критичних випадках – з метою його максимально швидкого та ефективного виходу з кризової зони
Ситник Л. [50]	Здатність розробляти оптимальні шляхи виходу з кризової ситуації, визначати пріоритетні цінності підприємства в умовах кризи, координувати діяльність підприємства і його працівників з передбачення кризи, добиватися ефективності їх праці в екстремальних умовах
Іванюта С. [26]	Антикризове управління – це система організаційно-економічних заходів з діагностики, попередження, нейтралізації і подолання кризових явищ та причин їх виникнення в економічних системах на всіх рівнях економіки

Отже, теоретичні основи антикризового регулювання економіки охоплюють різноманітні підходи, кожен із яких пропонує власні інструменти та механізми для подолання криз. Поєднання цих підходів у практичній діяльності держави сприяє забезпеченню економічної стабільності, зниженню ризиків та створенню передумов для сталого розвитку.

Державне антикризове регулювання економіки базується на використанні широкого спектра інструментів і механізмів, які дозволяють забезпечити стабільність економіки, мінімізувати наслідки кризових явищ і створити умови для відновлення економічного зростання. Основними напрямами антикризового

впливу є фіскальна політика, монетарне регулювання, соціальні програми, регулятивні заходи та підтримка ключових секторів економіки (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Інструменти та механізми державного антикризового регулювання

Категорія	Інструменти	Механізми реалізації
Фіскальна політика	збільшення державних витрат на інфраструктуру і соціальні програми	- інвестування у будівництво, модернізацію доріг, лікарень, шкіл.
	- зниження податкового навантаження	- введення податкових канікул, зменшення ставок податку на прибуток.
	- надання субсидій підприємствам і домогосподарствам	- прямі виплати соціально вразливим категоріям населення та малому бізнесу.
Монетарне регулювання	- зниження облікової ставки	- стимулювання доступності кредитів для бізнесу і населення.
	- кількісне пом’якшення	- викуп державних облігацій центральним банком для збільшення грошової маси.
	- контроль за валютними операціями	- встановлення лімітів на конвертацію валюти, регулювання валютного курсу.
Соціальні програми	- матеріальна підтримка населення	- виплати безробітним, допомога багатодітним сім’ям, пенсіонерам.
	- програми перенавчання та працевлаштування	- організація курсів підвищення кваліфікації, залучення до тимчасових робіт.
	- збереження мінімального рівня доходів	- встановлення мінімальної зарплати і прожиткового мінімуму.
Регулятивні заходи	- посилення контролю за банківським сектором	- проведення стрес-тестів банків, запровадження антикризових вимог до капіталу.
	- підтримка вітчизняних виробників	- надання податкових пільг для національних підприємств.
	- регулювання цін на основні товари	- встановлення граничних цін на харчові продукти, енергоресурси.
Підтримка ключових секторів	- інвестиції в стратегічні галузі	- субсидування сільського господарства, енергетики, транспорту.
	- надання пільгових кредитів	- державне фінансування проектів у важливих галузях.
Міжнародне співробітництво	- отримання міжнародної фінансової допомоги	- угоди з мвф, світовим банком, іншими фінансовими організаціями.
	- координація з іншими країнами	- участь у міжнародних економічних форумах, створення спільних антикризових програм.
Довгострокові стратегії	- створення програм відновлення	- запровадження інноваційних фондів, підтримка досліджень і розробок.
	- стимулювання зеленої економіки	- інвестиції у відновлювальні джерела енергії, сталий розвиток виробництва.
Інформаційні	- забезпечення	- регулярні звіти для населення,

заходи	прозорості дій уряду	інформаційні кампанії.
	- підвищення довіри до держави	- консультації з громадськістю, проведення відкритих слухань з питань антикризової політики.

Фіскальні інструменти є одним із найбільш поширених способів антикризового регулювання. Вони включають заходи, спрямовані на зміну структури державного бюджету, податкової системи та державних видатків. У періоди криз уряди часто використовують політику стимулюючих витрат, яка передбачає збільшення інвестицій у інфраструктурні проєкти, освіту, охорону здоров'я та інші соціально важливі галузі. Це дозволяє створювати нові робочі місця, стимулювати економічну активність і знижувати рівень безробіття. Паралельно податкові стимули, такі як зниження ставок податків або введення податкових канікул, допомагають підтримати бізнес у період економічної нестабільності [34].

Монетарне регулювання також є ключовим компонентом антикризового управління. Центральний банк, як правило, відіграє провідну роль у забезпеченні фінансової стабільності. Зниження облікової ставки сприяє здешевленню кредитів і зростанню доступу до фінансових ресурсів, що важливо для підтримки підприємств і стимулювання інвестицій. У періоди дефляції чи економічної рецесії використовуються інструменти кількісного пом'якшення, які передбачають збільшення грошової маси в обігу через викуп державних облігацій або надання додаткових кредитів комерційним банкам. Водночас монетарні заходи повинні застосовуватися обережно, щоб уникнути надмірної інфляції або девальвації національної валюти.

Соціальні програми є важливою складовою державного антикризового регулювання, оскільки вони дозволяють знизити соціальну напругу та забезпечити мінімальний рівень добробуту населення. У рамках таких програм уряди надають субсидії, матеріальну допомогу безробітним, підтримують програми перенавчання та створюють умови для працевлаштування. Зокрема, у періоди кризи особлива увага приділяється підтримці найвразливіших верств населення, таких як пенсіонери, багатодітні сім'ї та внутрішньо переміщені

особи.

Регулятивні механізми також мають значний вплив на стабілізацію економіки в умовах кризи. Наприклад, у фінансовому секторі держава може запроваджувати обмеження на спекулятивні операції, регулювати валютний ринок і посилювати контроль за банківською системою, щоб запобігти її колапсу. У виробничій сфері регулятивні заходи можуть включати тимчасове обмеження імпорту або надання пільг для вітчизняних виробників, що дозволяє підтримати внутрішній ринок і зберегти робочі місця [38].

Суттєвим елементом антикризового регулювання є підтримка ключових секторів економіки. Це може включати прямі державні інвестиції, надання пільгових кредитів або субсидій підприємствам, які є критично важливими для функціонування економіки. Наприклад, у періоди кризи держави часто підтримують аграрний сектор, енергетику, транспорт і будівництво, оскільки ці галузі забезпечують основні потреби населення і створюють значну кількість робочих місць.

Окреме місце серед механізмів антикризового регулювання займає міжнародне співробітництво. Уряди залучають допомогу міжнародних фінансових організацій, таких як Міжнародний валютний фонд чи Світовий банк, які надають фінансову підтримку та експертну допомогу для стабілізації економіки. Окрім того, в умовах глобальних криз важливо координувати економічну політику з іншими країнами, щоб уникнути надмірного тиску на окремі ринки або валюту.

Ще одним дієвим інструментом є запровадження програм відновлення економіки, які включають довгострокові стратегічні заходи. Наприклад, держави можуть створювати інноваційні фонди, спрямовані на підтримку науково-дослідницької діяльності, розвиток технологій та стимулювання експортного потенціалу. Такий підхід дозволяє не лише подолати поточну кризу, а й забезпечити сталий розвиток у майбутньому [44].

Психологічні та інформаційні заходи також мають вагоме значення. Урядова комунікація з населенням допомагає зменшити паніку, підвищити

довіру до державних інститутів і стимулювати економічну активність. Це особливо важливо у періоди фінансових криз, коли втрата довіри може посилити негативні тенденції.

Таким чином, інструменти та механізми державного антикризового регулювання є багатогранними та охоплюють широкий спектр заходів. Їх ефективне застосування залежить від правильного вибору пріоритетів, гнучкості у реагуванні на виклики та здатності держави до координації різних напрямів політики. Антикризове регулювання є не лише способом подолання криз, але й важливим інструментом створення передумов для сталого розвитку економіки.

Світовий досвід антикризового регулювання економіки свідчить про те, що успішні стратегії боротьби з кризами базуються на гнучкому підході, адаптації до національних особливостей і активному використанні сучасних інструментів економічної політики. Аналіз практики різних країн дозволяє виокремити ключові напрями, які можуть бути використані в Україні для зменшення впливу кризових явищ та формування стійкої економіки.

Таблиця 1.3

Світовий досвід антикризового регулювання економіки

Країна /Регіон	Основні заходи антикризового регулювання	Можливості застосування в Україні	Джерела
США	- «Новий курс» Рузвельта: інфраструктурні інвестиції, створення робочих місць.	- інвестиції в модернізацію інфраструктури (дороги, мости, школи).	Рузвельт Ф.Д., "The New Deal" (1933-1939).
	- кількісне пом'якшення: викуп облігацій, збільшення ліквідності.	- політика доступних кредитів для бізнесу і населення через Національний банк.	Federal Reserve Bank of the U.S. Reports (2008-2020).
Європейський Союз	- європейський стабілізаційний механізм: кредитна підтримка для країн-членів.	- розробка механізмів фінансової підтримки регіонів, які постраждали від кризи.	European Stability Mechanism Annual Reports (2010-2022).
	- уніфікація економічної політики країн-членів.	- інтеграція з ЄС, координація економічної політики з міжнародними партнерами.	Eurostat and European Central Bank data.

Китай	- масштабний пакет стимулів (2008): інвестиції в інфраструктуру, внутрішній ринок.	- інвестування у розвиток сільського господарства, транспорту, інновацій.	State Council of China Reports (2008).
	- державне субсидування стратегічних галузей.	- підтримка високотехнологічного бізнесу та ключових секторів.	OECD Economic Surveys: China (2009).
Японія	- програми підтримки малого і середнього бізнесу: пільгове кредитування, субсидії, податкові пільги.	- розвиток програм для підтримки МСБ, особливо у кризових галузях.	Ministry of Economy, Trade and Industry (Japan), SME Support Programs Reports.
	- інвестиції в інновації та наукові дослідження.	- стимулювання інновацій у сільському господарстві та промисловості.	Japanese Innovation Strategies (2020).
Німеччина	- програма «Kurzarbeit»: збереження робочих місць через скорочення робочого часу і компенсацію зарплат.	- впровадження схожих механізмів для збереження зайнятості у кризових секторах.	German Federal Employment Agency Reports (2008-2009).
Швеція та Норвегія	- розвинена соціальна політика: виплати безробітним, доступ до освіти та медичних послуг.	- розширення програм соціального захисту, спрямованих на підтримку найбільш вразливих категорій населення.	Nordic Council of Ministers Publications (2020).

У Сполучених Штатах Америки, які мають багатий досвід подолання економічних криз, особливу роль відіграють стимулюючі фіскальні та монетарні заходи. Під час Великої депресії 1930-х років уряд Франкліна Рузвельта реалізував програму «Новий курс», яка включала масштабні державні інвестиції в інфраструктуру, створення нових робочих місць і соціальне забезпечення населення. У сучасних умовах США широко застосовують кількісне пом’якшення, що дозволяє підтримувати ліквідність фінансових ринків і стимулювати споживчий попит. Цей досвід свідчить про важливість інвестування у реальний сектор економіки та соціальну сферу, що може бути ефективно використано і в Україні, зокрема для модернізації інфраструктури та підтримки промисловості [49].

Європейський Союз активно використовує механізми фінансової підтримки та регулятивні заходи для стабілізації економіки своїх країн-членів.

Під час боргової кризи 2008–2013 років ЄС створив Європейський стабілізаційний механізм, який забезпечував кредитну підтримку найбільш постраждалим країнам, зокрема Греції, Іспанії та Португалії. Європейський досвід наголошує на важливості інституційної координації, що є актуальним для України, з огляду на її прагнення до євроінтеграції. Впровадження ефективних інституційних механізмів і міжнародної координації могло б сприяти зниженню впливу кризових явищ у нашій державі.

Китай демонструє приклад поєднання планування та ринкових механізмів у подоланні криз. Уряд Китаю активно використовує державне регулювання для стимулювання економіки, зокрема через субсидування стратегічних галузей, таких як високі технології та промисловість. Під час глобальної фінансової кризи 2008 року Китай реалізував пакет стимулів обсягом 586 мільярдів доларів, спрямований на підтримку будівництва, модернізацію інфраструктури та розвиток внутрішнього споживчого ринку. Для України цей досвід може бути корисним у контексті реалізації масштабних програм підтримки сільського господарства, енергетики та транспортної інфраструктури [50].

Японія успішно застосовує антикризові стратегії, спрямовані на підтримку малого та середнього бізнесу, а також розвиток інноваційних технологій. Уряд Японії активно стимулює підприємництво через пільгове кредитування, субсидії та податкові пільги. Особливо важливою є увага до інновацій, які допомагають підвищити конкурентоспроможність економіки в довгостроковій перспективі. Для України важливим уроком є необхідність підтримки малого та середнього бізнесу як основи стабільності економіки, а також інвестицій у розвиток інновацій.

Німеччина відома своєю політикою збереження робочих місць під час криз. Під час фінансової кризи 2008 року уряд реалізував програму «Kurzarbeit», яка дозволила компаніям скорочувати робочі години замість звільнення працівників, компенсуючи частину зарплат за рахунок державних фондів. Ця модель забезпечила соціальну стабільність і сприяла швидкому відновленню економіки. В Україні подібний підхід може бути застосований для підтримки

зайнятості у кризових галузях, таких як будівництво чи транспорт [52].

Досвід інших країн також свідчить про важливість соціальної підтримки населення у період криз. Наприклад, у Швеції та Норвегії держава забезпечує високий рівень соціального захисту, включаючи щедрі виплати безробітним, доступ до освіти та медичних послуг. Цей підхід сприяє зниженню соціальної напруги і підвищенню довіри до державних інститутів. Для України важливим завданням є розробка програм соціального захисту, які враховують специфіку різних верств населення, особливо в умовах воєнних та економічних викликів.

Отже, світовий досвід антикризового регулювання демонструє, що успішні стратегії базуються на гнучкому поєднанні фіскальних, монетарних, соціальних та регулятивних заходів, адаптованих до національних умов. Для України важливим є не лише застосування цих інструментів, а й створення довгострокових програм, спрямованих на стійкий розвиток та підвищення економічної конкурентоспроможності [57]. Інтеграція найкращих практик та ефективна їх адаптація можуть стати запорукою успішного подолання кризових явищ та зміцнення економіки нашої держави.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка сучасного стану економіки України в умовах кризи

Сучасний стан економіки України характеризується складними викликами, зумовленими як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Основними причинами кризових явищ є наслідки військових дій, тривалі структурні проблеми, залежність від експорту сировинних товарів, а також вплив глобальних економічних і політичних процесів. Економічні показники свідчать про серйозне напруження в різних секторах економіки, що потребує негайного антикризового втручання.

Одним із ключових факторів, який визначає економічну ситуацію в Україні, є війна, що триває. Військові дії спричинили значні втрати в промисловості, сільському господарстві, транспорті та енергетиці. Руйнування виробничих потужностей, порушення логістичних ланцюгів і втрата експортних ринків суттєво вплинули на економічну активність. Наприклад, у 2022–2023 роках ВВП України скоротився на понад 30%, а рівень безробіття досяг критичних показників, перевищивши 20% [58].

Сектор промисловості, який традиційно був важливим джерелом експортних доходів, постраждав найбільше. Металургія, машинобудування та хімічна промисловість відчули значний спад через знищення виробничих підприємств та блокаду портів. Наприклад, у 2022 році виробництво металу скоротилося більш ніж на 70%, що суттєво позначилося на валютних надходженнях.

Сільське господарство, незважаючи на високий потенціал, також зазнало серйозних втрат. Зокрема, через бойові дії на півдні та сході України втрачено доступ до значної частини сільськогосподарських угідь. Блокада портів Чорного моря ускладнила експорт зернових, які є важливим джерелом валютних

надходжень. У результаті доходи аграрного сектору скоротилися на понад 40%, що мало негативний вплив на сільські громади [48].

Енергетика опинилася у центрі кризи через численні атаки на інфраструктурні об’єкти. Втрата генеруючих потужностей та порушення роботи електромереж призвели до регулярних відключень електроенергії, що, своєю чергою, погіршило умови для роботи бізнесу та життя населення. Уряд був змушений залучати міжнародну допомогу для відновлення енергосистеми, однак ці заходи не змогли повністю компенсувати збитки.

Фінансовий сектор демонструє відносну стійкість завдяки заходам Національного банку України (НБУ), проте його стан залишається напруженим. Зокрема, банківський сектор зазнав відтоку депозитів у перші місяці війни, а стабілізація відбулася лише завдяки запровадженню валютних обмежень та політики регулювання ліквідності. Інфляція залишається високою, перевищуючи 25% у 2023 році, що підриває купівельну спроможність населення та негативно впливає на інвестиційну активність [38].

Соціальна сфера також зазнала серйозного впливу кризи. Мільйони українців стали внутрішньо переміщеними особами, втративши джерела доходів і доступ до базових послуг. Рівень бідності зріс до понад 50%, що є критичним показником. Зростання безробіття та скорочення реальних доходів населення посилили соціальну напругу. Водночас уряд намагається підтримувати найвразливіші категорії громадян через програми соціальної допомоги, однак бюджетні можливості обмежені через зростання військових витрат.

З початку 2024 року, разом із поступовим відновленням економіки, спостерігається зростання кількості вакантних робочих місць. Однак активність шукачів роботи не відповідає зростанню потреб у робочій силі. За даними Work.ua, у першій половині 2024 року кількість вакансій збільшилася майже на 19 тисяч і у червні сягнула понад 110 тисяч. Водночас кількість створених або оновлених резюме у червні становила 304 тисячі, що на 47 тисяч менше, ніж у січні 2024 року. Це свідчить про низький рівень активності серед шукачів

роботи, який є нижчим порівняно з аналогічними показниками 2023 та 2022 років [40].

За таких умов конкуренція за вакансії суттєво знизилася: у червні 2024 року її рівень був найнижчим за останні три роки. Для роботодавців це створює серйозні труднощі у пошуку працівників. Згідно з дослідженням ринку праці України, проведеним Європейською бізнесовою асоціацією, у 2023 році 74% роботодавців стикнулися з відчутним дефіцитом кадрів, 17% – із частковою нестачею, і лише 7% не відчували проблем із кадрами.

Однією з головних причин загострення цієї проблеми є масштабна міграція українців за кордон, мобілізація до Збройних сил України, а також наявність секторальних, професійних та міжрегіональних диспропорцій на ринку праці. Ці чинники значно ускладнюють ситуацію з кадрами. За оцінками Міністерства економіки України, дефіцит робочої сили на ринку праці становить близько 30% (рис. 2.1).

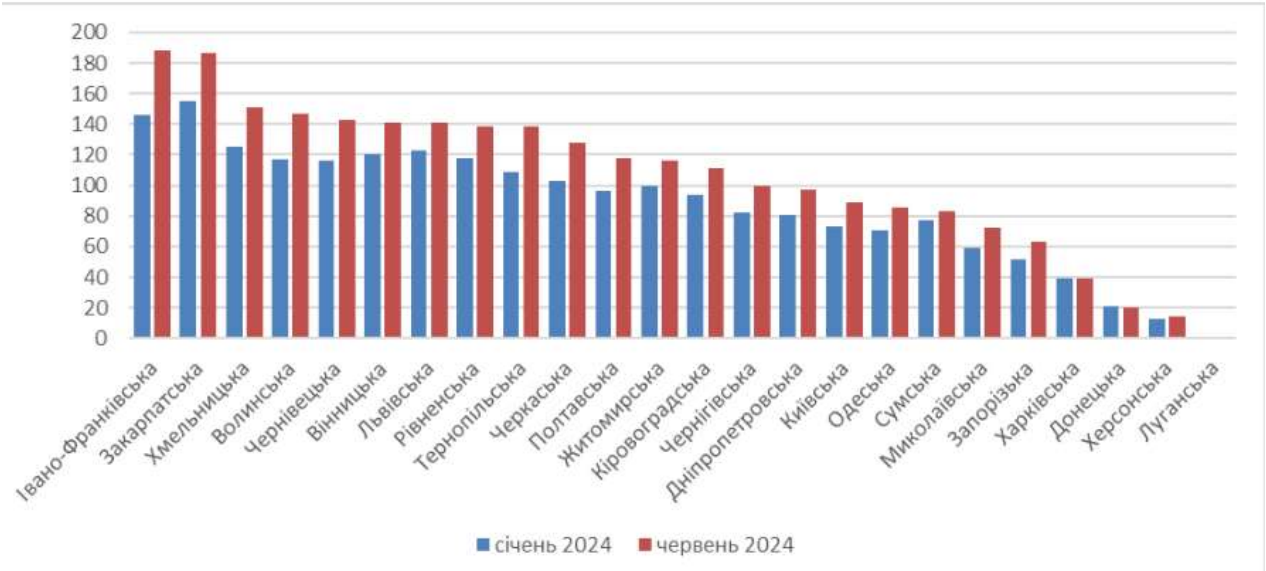

Рис. 2.1. Відновлення регіональних ринків праці за кількістю вакансій (кількість вакансій у січні та червні 2024 р. відносно лютого 2022 р., %)

Порівняно з довоєнним періодом, найбільше зростання кількості вакансій демонструють Івано-Франківська (+88%), Закарпатська (+87%) та Хмельницька (+51%) області. Лідерами за абсолютною кількістю робочих пропозицій залишаються Київська, Дніпропетровська, Львівська, Одеська та Івано-

Франківська області. Варто зазначити, що у першому півріччі 2024 року приріст вакансій відбувався нерівномірно. Найвищі темпи зростання були зафіксовані в Івано-Франківській (+42%), Закарпатській (+32%), Волинській і Тернопільській (по +30%) областях [43].

Попри це, проблема дефіциту кадрів залишається актуальною, а ринок праці в Україні досі стикається з високим рівнем безробіття, у тому числі структурного характеру. Це обумовлено значними географічними та структурними змінами на ринку праці, а також низьким рівнем адаптивності робочої сили до нових умов. За даними дослідницької агенції «Info Sapiens», рівень безробіття протягом першого півріччя 2024 року коливався в межах від 20,9% до 13,1%. Незважаючи на те, що у червні цей показник знизився до найнижчого рівня з початку повномасштабної війни (13,1%), він залишається досить високим. Стійких позитивних змін у динаміці безробіття поки що не спостерігається (рис. 2.2).

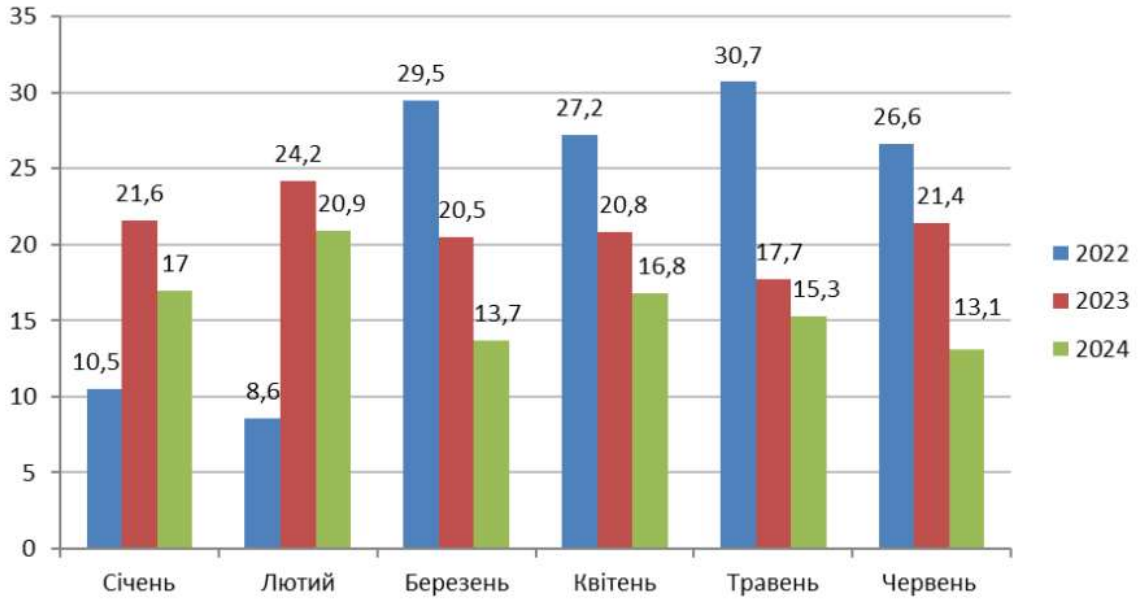

Рис. 2.2. Рівень безробіття в Україні у І півріччі 2022, 2023 та 2024 рр., %

Згідно з офіційними даними Державної служби зайнятості, у першому півріччі 2024 року статус безробітного мали 254,6 тисячі осіб, із яких працевлаштовано було 124 тисячі, що становить близько 50%. Крім того, понад 4% зареєстрованих безробітних скористалися ваучерами на навчання, а майже

9% проходили курси професійного перенавчання. Однак ця статистика не відображає повної картини ситуації з безробіттям у країні, оскільки не враховує осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, внутрішніх і зовнішніх вимушених мігрантів, які не шукають роботу, а також тих, хто перебуває у неоплачуваних відпустках [40].

Також значна частина безробітних не зареєстрована у Державній службі зайнятості. Причинами цього можуть бути уникнення мобілізації до лав Збройних сил України, втрата мотивації до праці, небажання виконувати суспільно корисні роботи та інші особисті фактори. Успішне вирішення проблеми низької економічної активності населення, особливо в умовах загострення дефіциту кадрів, є важливим завданням для стабільності економіки та її подальшого відновлення.

Проблема працевлаштування молоді залишається надзвичайно актуальною. У червні 2024 року серед шукачів роботи 35% становили особи віком до 25 років, а 24% – віком 25–34 роки. Крім того, протягом першого півріччя відбулося збільшення частки безробітних серед молоді віком до 25 років, що свідчить про недостатню адаптацію ринку праці до потреб цієї вікової категорії.

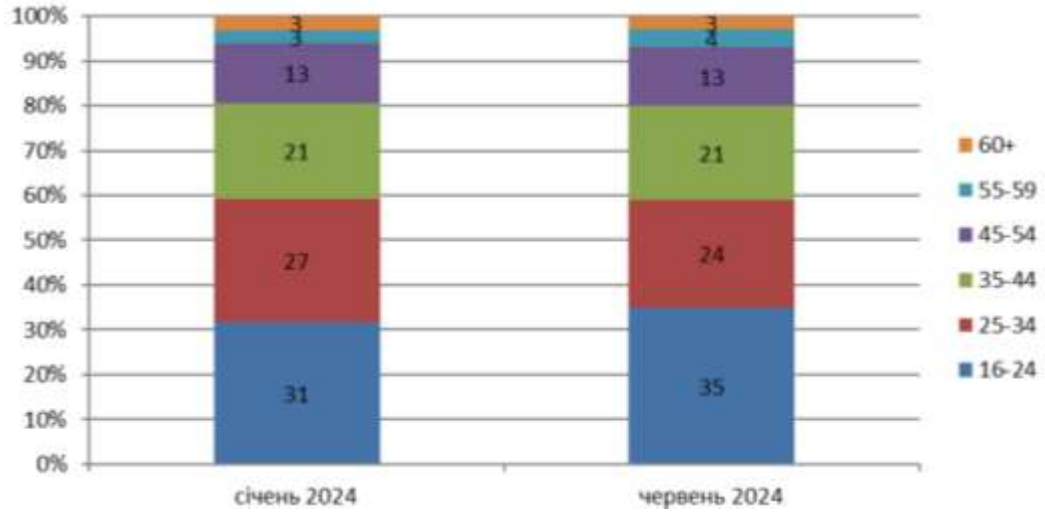

Рис. 2.3. Розподіл кандидатів на заміщення вакансій за віком, %

Регіональні відмінності у відновленні ринку праці за кількістю вакансій також є значними. Це переважно пов’язано зі ступенем віддаленості регіонів від зон активних бойових дій, що впливає на економічну активність і можливості

працевлаштування. Таким чином, сучасні тенденції на ринку праці в Україні не сприяють послабленню проблеми дефіциту кадрів, а навпаки, створюють нові виклики для роботодавців [39].

Державний борг України значно зріс за останні роки, перевищивши 80% ВВП. Це створює додаткове навантаження на бюджет та обмежує можливості для реалізації соціальних і економічних програм. Незважаючи на допомогу міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів, уряд стикається зі значними труднощами у виконанні своїх зобов'язань перед кредиторами та населенням.

Державний борг є дієвим інструментом держави у випадку спрямування державних витрат у реальні сектори економіки, що надає можливість збільшувати виробництво та стимулювати попит, а також, у підсумку, збільшувати валовий внутрішній продукт. Складна ситуація витрат на обороноздатність, що перевантажує бюджет призводить до збільшення боргу. Під час війни значно змінюється його структура, зокрема, частка у внутрішньому та зовнішньому боргу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка та структура державного і гарантованого державою боргу за останні 5 років, млрд. грн

Показники	31.12.19	31.12.20	31.12.21	31.12.22	31.12.23	29.02.24
Загальна сума державного та гарантованого державоюборгу	1,998.30	2,551.88	2,672.06	4,075.45	5,519.51	5,490.10
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	553.58	120.18	1,403.39	1,444.06	-29.41
Відносне відхилення, %	-	27.70	4.71	52.52	35.43	-0.53
Державний борг	1,761.37	2,259.23	2,362.72	3,715.13	5,188.09	5,167.41
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	497.86	103.49	1,352.41	1,472.96	-20.68
Відносне відхилення, %	-	28.27	4.58	57.24	39.65	-0.40
Внутрішній борг	829.50	1,000.71	1,062.56	1,389.69	1,587.70	1,598.39
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	171.21	61.85	327.13	198.01	10.69
Відносне відхилення, %	-	20.64	6.18	30.79	14.25	0.67
Зовнішній борг	931.87	1,258.52	1,300.16	2,325.44	3,600.39	3,569.01
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	326.65	41.64	1,025.28	1,274.95	-31.38
Відносне відхилення, %	-	35.05	3.31	78.86	54.83	-0.87
Гарантований державою борг	236.93	292.65	309.34	360.32	331.41	322.69
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	55.72	16.69	50.98	-28.91	-8.72

Відносне відхилення, %	-	23.52	5.70	16.48	-8.02	-2.63
Внутрішній борг	9.35	32.24	49.04	72.20	68.80	66.99
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	22.89	16.80	23.16	-3.40	-1.81
Відносне відхилення, %	-	244.81	52.11	47.23	-4.71	-2.63
Зовнішній борг	9.35	32.24	49.04	72.20	68.80	66.99
Абсолютне відхилення, млрд грн	-	22.89	16.80	23.16	-3.40	-1.81
Відносне відхилення, %	-	244.81	52.11	47.23	-4.71	-2.63

Усе це створює значні ризики для фінансової стабільності країни. Характерною рисою структури державного та гарантованого державою боргу є домінування зовнішніх зобов'язань, які становлять 64,12% від загального обсягу. На кінець 2022 року зовнішній борг складав 62,59% державного боргу та 80,07% гарантованого державою боргу. Аналіз періоду з 2019 по 2024 роки демонструє, що за цей час сума державного та гарантованого боргу збільшилася більш ніж на 174%. Зокрема, державний борг зріс на 193,37%, а гарантований державою борг – на 36,2%. Ця тенденція свідчить про суттєве зростання фінансового навантаження, пов’язаного з борговими зобов’язаннями держави [52].

Особливістю сучасного боргового навантаження України є специфічні умови залучення зобов’язань, викликані повномасштабною війною. Військові дії надали Україні безпрецедентні можливості отримання фінансування у формі кредитів та пільгових умов із довгостроковими зобов’язаннями. Ці умови були створені завдяки підтримці демократичних країн і міжнародних фінансових інституцій, які прагнуть допомогти Україні, що постраждала від агресії Росії. Одним із прикладів цієї підтримки є домовленість з країнами Великої сімки та членами Паризького клубу кредиторів про відстрочку виплат за державним боргом до кінця 2023 року.

Крім цього, Україна отримала значну фінансову допомогу у вигляді грантів на загальну суму 480,6 мільярда гривень. Ці кошти стали важливим джерелом фінансування соціальних програм, спрямованих на підтримку освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення.

Зростання внутрішнього боргу в Україні частково пояснюється випуском облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), які використовуються для

покриття бюджетних видатків, включаючи соціальні програми та інфраструктурні проєкти. Це є стратегічним інструментом, спрямованим на підтримку економічної стабільності в умовах війни та забезпечення ресурсів для майбутнього відновлення країни.

Порівняно повільне зростання гарантованого державою боргу свідчить про обережну політику уряду в питаннях надання гарантій. Такий підхід зумовлений необхідністю мінімізації фінансових ризиків у складних умовах війни та нестабільної економічної ситуації.

Аналіз динаміки загального державного боргу України з 2019 по 2024 роки демонструє важливі аспекти фінансового стану країни. Особливу увагу слід звернути на співвідношення між загальним державним боргом та валовим внутрішнім продуктом, що є ключовим індикатором боргового навантаження. (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України (млн грн)

Співвідношення цих показників є важливим аспектом аналізу фінансової стійкості країни, оскільки воно демонструє рівень фінансового навантаження держави щодо її економічних можливостей. Висока частка загального державного боргу (ЗДБ) у структурі валового внутрішнього продукту (ВВП) може свідчити про потенційні труднощі з борговими зобов’язаннями, зокрема щодо здатності держави виконувати свої фінансові обов’язки та своєчасно сплачувати відсоткові платежі. Таке навантаження також впливає на кредитний

рейтинг країни та може спричинити значні фінансові втрати у довгостроковій перспективі через підвищені витрати на обслуговування боргу [57].

Протягом аналізованого періоду відбулося поступове зростання як ЗДБ, так і ВВП. У період з 2019 по 2023 рік загальний державний борг збільшився з 1,998,275 млн грн до 5,519,484 млн грн, що вказує на значне розширення обсягу заборгованості держави. У той же час валовий внутрішній продукт зріс із 3,974,564 млн грн до 6,537,825 млн грн, що демонструє певне економічне зростання.

Водночас варто зауважити, що темпи приросту ЗДБ перевищували темпи зростання ВВП. У 2023 році загальний державний борг досягнув понад 84% від ВВП, що вказує на серйозні виклики для економічної стійкості країни. Така ситуація могла виникнути через недостатні темпи економічного зростання, спричинені складнощами, пов’язаними з військовим станом у країні.

Протягом останніх п’яти років загальний державний борг України зріс у 2,8 рази, збільшившись із 1 998 295,9 млн грн у 2019 році до 5 519 505,7 млн грн станом на 29 лютого 2024 року. Найбільш значне зростання було зафіксоване у 2022 році, коли борг зріс на 52,1% у порівнянні з попереднім роком.

У цей же період вартість державного боргу у доларовому еквіваленті збільшилася на 70,7%. Причини такого зростання боргових зобов’язань пов’язані як із зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Серед основних чинників — військові дії на сході країни, вплив пандемії COVID-19, низькі темпи економічного зростання, недостатній рівень податкових надходжень та висока залежність економіки від імпорту [39].

Результатом цього є зростання витрат на обслуговування боргу, погіршення суверенної кредитоспроможності та обмеження можливостей для проведення гнучкої фіскальної політики. На 29 лютого 2024 року спостерігалося певне скорочення номінального боргу в гривнях, однак борг у доларовому еквіваленті залишався високим, як і співвідношення загального боргу до ВВП.

Окремо слід зазначити, що девальвація гривні суттєво підвищила вартість державного боргу в доларах США, посилюючи боргове навантаження на економіку країни (рис. 2.5–2.6).

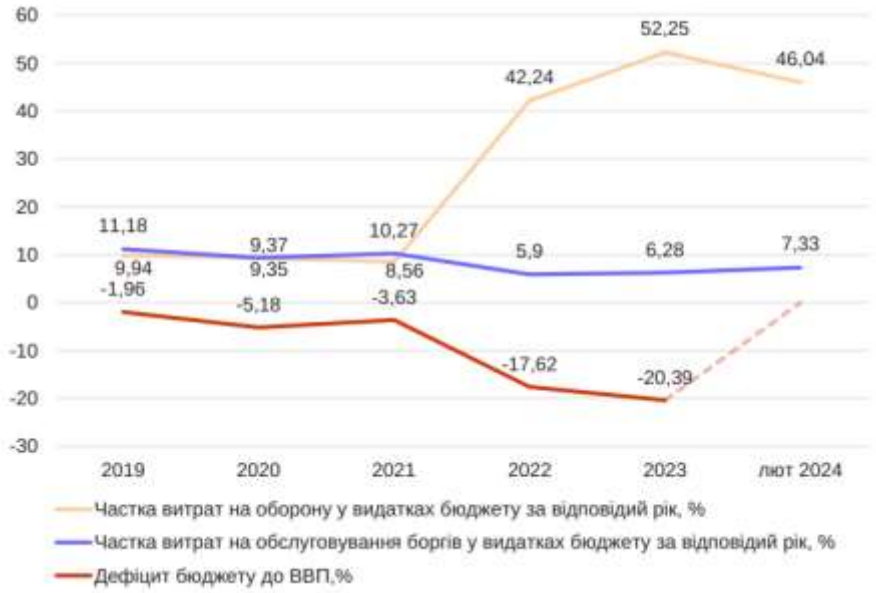

Рис. 2.5. Динаміка дефіциту бюджету до ВВП та частки витрат на оборону та обслуговування боргів у видатках бюджету за 2019 – поч. 2024 років

Рис. 2.6. Динаміка ЗДБ в гривневому та доларовому еквіваленті

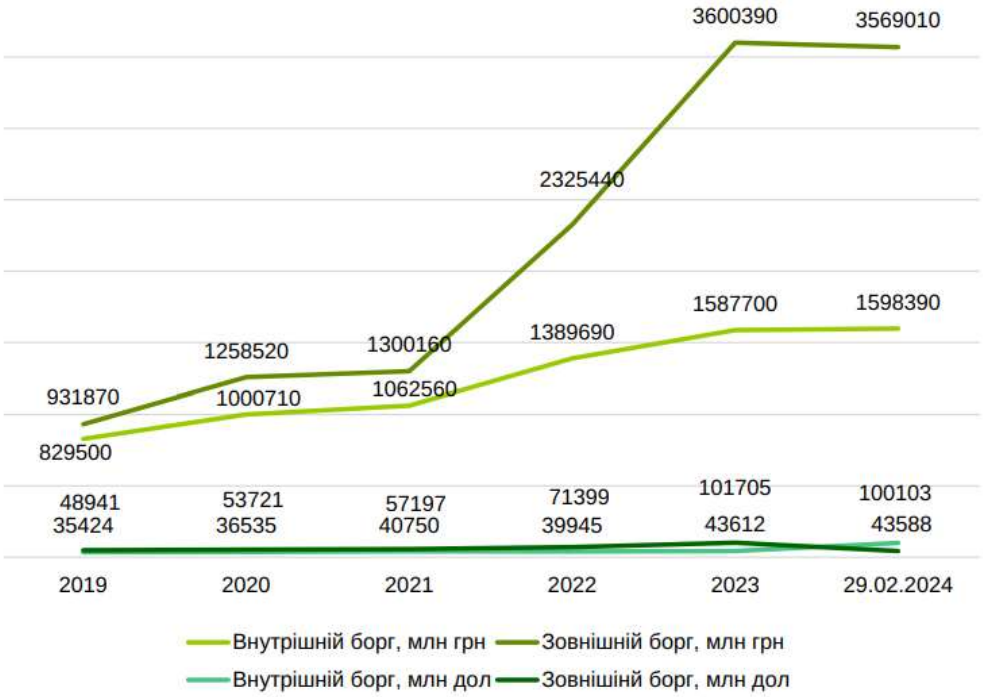

Рис. 2.7. Динаміка зовнішнього та внутрішнього боргу в гривневому та доларному еквіваленті[Романовська]

У таких умовах суттєво знизився рівень економічної безпеки, зокрема її складової, що стосується боргової стійкості. Незважаючи на значну фінансову підтримку з боку міжнародних партнерів, надану у вигляді грантів, рівень державного боргу продовжує зростати. Це може створювати ризики не лише для належного фінансування поточних військових потреб, але й для успішного відновлення країни у повоєнний період [49].

У зовнішньоекономічній сфері основним викликом є скорочення експортного потенціалу. Через воєнні дії та блокаду портів зменшилися поставки металу, зернових та інших товарів на міжнародні ринки. Водночас Україна залежить від імпорту енергоресурсів, що підвищує зовнішньоторговельний дефіцит і посилює тиск на платіжний баланс.

Однак, незважаючи на складні умови, українська економіка демонструє певну адаптивність. Значну роль у цьому відіграє міжнародна допомога, яка надається у вигляді фінансових грантів, кредитів та гуманітарної підтримки. Також важливим фактором є активність українського бізнесу, який поступово

адаптується до роботи в умовах війни, шукаючи нові ринки та впроваджуючи інноваційні підходи до ведення діяльності.

2.2. Аналіз результативності впроваджених державних антикризових заходів

Державне антикризове регулювання в Україні протягом останніх років було зосереджене на зменшенні впливу військових дій, економічних потрясінь і глобальних кризових явищ. Основними напрямами антикризових заходів були фінансова підтримка вразливих верств населення, стимулювання економічної активності, стабілізація фінансового сектора, а також відновлення критичної інфраструктури. Аналіз ефективності впроваджених заходів дозволяє оцінити, наскільки вони відповідають викликам сучасної економіки та сприяють подоланню кризи (табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Основні програми антикризової підтримки в Україні

Програма	Мета	Інструменти реалізації	Фінансування (млрд грн)	Результати (кількість отримувачів, вплив)
Програма «5-7-9%»	Підтримка бізнесу	Пільгове кредитування	45	50 тис. підприємств, збережено 200 тис. робочих місць
Соціальні виплати	Допомога ВПО та безробітним	Прямі виплати	10	3 млн отримувачів
Підтримка аграріїв	Розвиток аграрного сектору	Субсидії, пільгові кредити	20	Збережено виробництво у 70% господарств

Одним із ключових антикризових інструментів стали програми соціального захисту. В умовах війни та економічної нестабільності уряд розширив соціальні виплати для внутрішньо переміщених осіб, багатодітних сімей та інших вразливих категорій населення. Наприклад, у 2023 році понад 3 мільйони українців отримували регулярну матеріальну допомогу від держави. Водночас, ці заходи частково компенсували втрату доходів громадян, але

обмежені бюджетні ресурси не дозволили повною мірою задовольнити потреби всіх верств населення [49].

Соціальний захист населення є ключовим елементом державної політики, спрямованої на забезпечення добробуту, розвитку та безпеки громадян. Реалізація таких заходів потребує значних фінансових ресурсів, які мають бути розподілені ефективно й обґрунтовано. Джерела фінансування соціального захисту є різноманітними, включаючи державний і місцеві бюджети, соціальні фонди, ресурси підприємств різних форм власності та благодійні організації.

Цільові позабюджетні фонди, такі як Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування на випадок безробіття та Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, відіграють важливу роль у фінансуванні соціальних програм. Україна також отримує підтримку від міжнародних організацій, серед яких Програма розвитку ООН (UNDP), Європейський Союз, Світовий банк і Міжнародний валютний фонд. Ці організації допомагають впроваджувати реформи, спрямовані на підвищення рівня соціального захисту та якості життя населення [30].

Під час війни українці отримують різноманітні види допомоги. Наприклад, внутрішньо переміщеним особам (ВПО) надаються щомісячні виплати: 3000 гривень для дітей та осіб з інвалідністю і 2000 гривень для дорослих. ЮНІСЕФ надає фінансову допомогу сім'ям з дітьми у розмірі 2200 гривень на кожного члена сім’ї (до п’яти осіб). ООН через свою Продовольчу програму та Агентство у справах біженців виплачує по 2200 гривень на особу. Також існують компенсації власникам житла за розміщення ВПО та виплати через платформу "єДопомога".

Через кризові умови, такі як пандемія COVID-19 та повномасштабна війна, державні ресурси є обмеженими. У 2023 році понад половину державного бюджету було спрямовано на оборонні потреби, що створило труднощі у вирішенні соціальних проблем. Для повного розуміння стану соціального захисту слід проаналізувати динаміку бюджетного фінансування цієї сфери.

Згідно з наявними даними, обсяг фінансування соціального захисту з держбюджету зростав у період із 2020 по 2024 роки: з 323 млрд грн у 2020 році до очікуваних 477 млрд грн у 2024 році. Видатки місцевих бюджетів також збільшуються, однак темпи їх зростання поступаються динаміці державного бюджету. Основним чинником такого збільшення фінансування є зростання кількості громадян, які потребують соціальної підтримки внаслідок війни.

Аналіз свідчить, що держава адаптує свою політику до нових викликів, однак зростання потреб у соціальному захисті потребує не лише збільшення обсягу фінансування, а й підвищення ефективності його використання (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Динаміка обсягу бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення у 2020–2024 рр.

Фінансування соціальної сфери в Україні стикається з проблемою недостатньо чіткого розподілу повноважень між різними рівнями влади, що часто призводить до дублювання функцій і зниження ефективності на місцевому рівні. До початку війни Україна зберігала статус соціальної держави, де витрати на соціальний захист були пріоритетними в бюджетній політиці. З лютого 2022 року бюджетні пріоритети змістилися на фінансування оборони та національної безпеки, залишаючи соціальний захист на другому місці [18].

Попри це, у 2023 році на соціальний захист і забезпечення було виділено 11,7% державного бюджету, що на 38,3% більше, ніж у мирний час. У 2024 році передбачено збільшення цих видатків до 484 млрд грн, що перевищує показники

2023 року на 15 млрд грн. Загалом, із 2018 по 2024 рік середній темп приросту витрат на соціальний захист становив 195,1%.

Найвищі темпи приросту видатків зафіксовано у сфері житлово-комунального господарства (ЖКГ), які за досліджуваний період збільшилися на 4900%. Це пояснюється значними руйнуваннями інфраструктури та житлового фонду через воєнні дії. Війна створила потребу в інвестиціях у відновлення інфраструктури, соціальне житлове будівництво та допомогу постраждалим. Таким чином, соціальний захист залишається важливим напрямом, хоча основний акцент державного бюджету зосереджено на обороні та безпеці (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура видатків Державного бюджету України у 2018–2024 рр.

(млрд грн)

Функція	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (план)	Середня питома вага, %	Темп приросту, %
Загальнодержавні функції	162,9	168,2	163,9	206,6	202,0	296,1	298,0	10,2	82,9
Оборона	97,0	106,6	120,4	127,5	1142,9	2097,6	1692,6	25,2	1645,0
Громадський порядок, безпека, судова влада	116,9	140,2	157,7	174,4	443,3	574,6	485,0	12,3	314,9
Економічна діяльність	63,6	72,4	168,9	181,1	95,4	134,3	138,7	6,5	118,1
Охорона навколишнього середовища	5,2	6,3	6,6	8,2	4,7	5,2	10,0	0,3	92,3
Житлово-комунальне господарство	0,2	0,1	0,1	0,2	0,5	8,4	10,0	0,1	4900,0
Охорона здоров’я	22,6	38,6	124,9	170,5	184,3	179,3	203,4	6,1	800,0
Духовний та фізичний розвиток	10,1	10,0	9,8	16,0	11,1	11,8	18,0	0,6	78,2
Освіта	44,3	51,7	52,9	63,8	58,5	60,5	69,0	2,9	55,8
Соціальний захист і соціальне забезпечення	163,9	218,6	322,7	339,3	426,0	469,3	483,7	16,5	195,1
Всього	2989,4	1072,9	1288,0	1490,2	2705,4	4014,4	3309,0	–	10,7

Війна в Україні значно збільшила потребу в соціальних послугах і витратах на соціальний захист, особливо для вразливих груп населення. У 2024 році підвищено мінімальну заробітну плату, прожитковий мінімум і передбачено індексацію пенсій. Загальні витрати на соціальний захист із 2018 по 2024 рік зросли майже вчетверо, збільшившись із 309,4 млрд грн до 553,9 млрд грн [49]. Це свідчить про суттєве зростання державної уваги до соціальної сфери. Підвищення цих показників спрямоване на пом'якшення наслідків кризи для населення (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Видатки бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні у 2018–2024 рр.

Роки	Видатки Зведеного бюджету, млрд грн	ВВП, Млрд грн	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення				
			Державний, млрд грн	Місцеві, млрд грн	Зведений, млрд грн	Частка в загальній сумі Зведеного бюджету, %	Частка у ВВП, %
2018	1250,2	3558, 7	163,9	145,5	309,4	24,7	8,7
2019	1370,1	3974, 6	218,6	103,2	321,8	23,5	8,1
2020	1595,3	4194,1	322,7	24,0	346,7	21,7	8,3
2021	1844,4	5459,6	339,3	28,1	367,4	19,9	6,7
2022	3043,5	5191,0	426,0	29,2	455,2	15,0	8,7
2023	4441,0	5459,6	469,3	44,8	514,1	11,6	9,4
2024 (план)	4043,2	7729	477,0	76,9	553,9	13,7	7,2

Джерело: [55]

Рівень безробіття в Україні за останні роки демонструє різноспрямовану динаміку, зумовлену як економічними, так і соціальними факторами. У 2020 році, через пандемію COVID-19, безробіття зросло до 9,5%, що стало одним із найвищих показників за останнє десятиліття. Початок повномасштабної війни у 2022 році значно погіршив ситуацію на ринку праці: рівень безробіття зріс до 18,5%, а економіка зіткнулася зі значними втратами у виробничому секторі та сфері послуг.

Україна реалізує низку заходів, спрямованих на зменшення рівня безробіття, серед яких:

– програми створення робочих місць: Державні інвестиції у відновлення інфраструктури, розвиток будівництва та аграрного сектору.

– перенавчання та підвищення кваліфікації: Спеціальні курси для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та безробітних, що допомагають адаптуватися до змін на ринку праці.

– пільгове кредитування бізнесу: Програма "5-7-9%" сприяє розвитку підприємництва та створенню нових робочих місць.

– підтримка переселенців: надання субсидій та допомоги для тимчасового працевлаштування у нових регіонах.

Станом на 2024 рік рівень безробіття залишається високим і коливається в межах 13,1%–20,9%. Водночас у другій половині року спостерігається поступове покращення ситуації завдяки адаптації бізнесу до нових умов, державній підтримці та міжнародній допомозі.

У фінансовій сфері держава запровадила ряд заходів для стабілізації). банківської системи та зменшення інфляційного тиску. Національний банк України (НБУ) проводив жорстку монетарну політику, спрямовану на стримування інфляції, яка в 2022 році досягла 26,6%. Було введено фіксований курс гривні до долара, що зменшило валютні ризики для бізнесу та населення.

Рівень безробіття в Україні залишається викликом, особливо в умовах війни та економічної нестабільності. Попри це, державна політика, спрямована на підтримку зайнятості, у поєднанні з міжнародною допомогою поступово сприяє стабілізації ринку праці. У довгостроковій перспективі ефективне вирішення проблеми безробіття потребує комплексного підходу, що включатиме економічне відновлення, розвиток інфраструктури та підтримку соціально вразливих груп.

Протягом останніх років рівень інфляції в Україні демонструє значні коливання. У 2020 році інфляція перебувала на відносно низькому рівні 5%, що пояснюється зменшенням попиту через пандемію. У 2022 році, на тлі війни, інфляція різко зросла до 26,6%, перевищуючи прогнозовані показники. У 2023 році темп інфляції залишився високим, досягнувши 20,3%, і продовжував впливати на купівельну спроможність населення.

Основними чинниками інфляції в Україні є:

– війна та руйнування інфраструктури: зниження виробничих потужностей та логістичних можливостей.

– зростання цін на енергоносії: залежність від імпортованих ресурсів.

– збільшення державних витрат: фінансування оборони та соціальних програм.

– девальвація гривні: підвищення вартості імпортованих товарів.

Курс національної валюти зазнав значних коливань протягом останніх років. У 2020 році курс гривні до долара США був відносно стабільним і становив близько 27,5 грн/дол. У 2022 році, через початок повномасштабної війни, відбулася різка девальвація до 36,6 грн/дол. У 2023 році курс залишався на рівні 37–38 грн/дол, демонструючи стабілізацію завдяки заходам Національного банку України (НБУ).

Основними факторами девальвації гривні є:

– зниження експорту: блокування портів та скорочення поставок основних експортних товарів.

– збільшення імпорту: потреба у критичних товарах, зокрема енергоносіях.

– еміграція населення: зменшення обсягу валютних надходжень від трудових мігрантів.

– зростання дефіциту державного бюджету: збільшення зовнішніх запозичень.

Уряд та НБУ реалізують низку заходів, спрямованих на зниження інфляції та стабілізацію гривні:

– жорстка монетарна політика: підвищення облікової ставки до 25% у 2022 році для стримування інфляційних процесів;

– регулювання валютного ринку: введення фіксованого курсу гривні до долара та обмеження валютних операцій;

– фінансова підтримка бізнесу: програма "5-7-9%", що сприяє відновленню економічної активності;

– соціальні програми: компенсації найбільш вразливим категоріям населення для пом’якшення наслідків зростання цін.

Індекс інфляції в Україні у жовтні 2024 склав 101,8 %

Разом із загальним індексом інфляції в аналітичних цілях використовується також базовий індекс інфляції, методика розрахунку якого дещо відрізняється від основного індексу. Базовий індекс інфляції в Україні у жовтні 2024 склав 101,3 % (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Зведена таблиця індексів споживчих цін з 2000 по 2024 рр. (%)

	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	За рік
2000	104,6	103,3	102,0	101,7	102,1	103,7	99,9	100,0	102,6	101,4	100,4	101,6	125,8
2001	101,5	100,6	100,6	101,5	100,4	100,6	98,3	99,8	100,4	100,2	100,5	101,6	106,1
2002	101,0	98,6	99,3	101,4	99,7	98,2	98,5	99,8	100,2	100,7	100,7	101,4	99,4
2003	101,5	101,1	101,1	100,7	100,0	100,1	99,9	98,3	100,6	101,3	101,9	101,5	108,2
2004	101,4	100,4	100,4	100,7	100,7	100,7	100,0	99,9	101,3	102,2	101,6	102,4	112,3
2005	101,7	101,0	101,6	100,7	100,6	100,6	100,3	100,0	100,4	100,9	101,2	100,9	110,3
2006	101,2	101,8	99,7	99,6	100,5	100,1	100,9	100,0	102,0	102,6	101,8	100,9	111,6
2007	100,5	100,6	100,2	100,0	100,6	102,2	101,4	100,6	102,2	102,9	102,2	102,1	116,6
2008	102,9	102,7	103,8	103,1	101,3	100,8	99,5	99,9	101,1	101,7	101,5	102,1	122,3
2009	102,9	101,5	101,4	100,9	100,5	101,1	99,9	99,8	100,8	100,9	101,1	100,9	112,3
2010	101,8	101,9	100,9	99,7	99,4	99,6	99,8	101,2	102,9	100,5	100,3	100,8	109,1
2011	101,0	100,9	101,4	101,3	100,8	100,4	98,7	99,6	100,1	100,0	100,1	100,2	104,6
2012	100,2	100,2	100,3	100,0	99,7	99,7	99,8	99,7	100,1	100,0	99,9	100,2	99,8
2013	100,2	99,9	100,0	100,0	100,1	100,0	99,9	99,3	100,0	100,4	100,2	100,5	100,5
2014	100,2	100,6	102,2	103,3	103,8	101,0	100,4	100,8	102,9	102,4	101,9	103,0	124,9
2015	103,1	105,3	110,8	114,0	102,2	100,4	99,0	99,2	102,3	98,7	102,0	100,7	143,3
2016	100,9	99,6	101,0	103,5	100,1	99,8	99,9	99,7	101,8	102,8	101,8	100,9	112,4
2017	101,1	101,0	101,8	100,9	101,3	101,6	100,2	99,9	102,0	101,2	100,9	101,0	113,7
2018	101,5	100,9	101,1	100,8	100,0	100,0	99,3	100,0	101,9	101,7	101,4	100,8	109,8
2019	101,0	100,5	100,9	101,0	100,7	99,5	99,4	99,7	100,7	100,7	100,1	99,8	104,1
2020	100,2	99,7	100,8	100,8	100,3	100,2	99,4	99,8	100,5	101,0	101,3	100,9	105,0
2021	101,3	101,0	101,7	100,7	101,3	100,2	100,1	99,8	101,2	100,9	100,8	100,6	110,0
2022	101,3	101,6	104,5	103,1	102,7	103,1	100,7	101,1	101,9	102,5	100,7	100,7	126,6
2023	100,8	100,7	101,5	100,2	100,5	100,8	99,4	98,6	100,5	100,8	100,5	100,7	105,1
2024	100,4	100,3	100,5	100,2	100,6	102,2	100,0	100,6	101,5	101,8			108,4

Джерело: [27]

Інфляція та девальвація гривні є наслідками складних економічних умов, у яких опинилася Україна через війну та кризові явища. Державна політика та міжнародна допомога сприяють стабілізації ситуації, однак для досягнення

стійких результатів необхідно впроваджувати структурні реформи, спрямовані на відновлення економіки та зміцнення національної валюти.

Протягом останніх трьох років (2021–2023) Україна отримала значну міжнародну фінансову підтримку у вигляді грантів та кредитів, спрямованих на стабілізацію економіки, соціальну підтримку та відновлення інфраструктури.

2021 рік: Міжнародний валютний фонд (МВФ): Україна отримала транш у розмірі $700 млн у рамках програми stand-by, спрямований на підтримку макроекономічної стабільності та проведення реформ [50].

Європейський Союз (ЄС): Надано макрофінансову допомогу в розмірі €600 млн для підтримки економічної стабільності та реформ.

2022 рік: США: Надали Україні грантову допомогу на суму $1,5 млрд для підтримки бюджету та соціальних програм.

ЄС: Надано макрофінансову допомогу в розмірі €1,2 млрд, з яких €600 млн – гранти, а €600 млн – пільгові кредити.

Світовий банк: Затверджено пакет фінансової підтримки на суму $1 млрд для відновлення критичної інфраструктури та соціальних програм.

2023 рік: ЄС: У січні підписано Меморандум про взаєморозуміння та Кредитну угоду щодо макрофінансової допомоги на суму €18 млрд, які надходили рівними траншами по €1,5 млрд щомісяця.

Світовий банк: Надано додаткове фінансування на суму $1,75 млрд для підтримки соціальних програм та відновлення інфраструктури.

Німецький банк KfW: Надано грант у розмірі €50 млн для підтримки програми «Доступні кредити 5-7-9%», спрямованої на розвиток малого та середнього бізнесу.

Найбільшими донорами фінансової допомоги у 2024 році були:

– Європейський Союз – 19,7 млрд доларів США (пільгове фінансування);

– Сполучені Штати Америки – 11 млрд доларів США (гранти);

– Міжнародний Валютний Фонд – 4,5 млрд доларів США (пільгове фінансування);

– Японія – 3,6 млрд млрд доларів США (пільгове фінансування та гранти);

– Канада – 1,8 млрд доларів США (пільгове фінансування);

– Великобританія – 1 млрд доларів США (гарантія);

– Світовий банк – 652 млн доларів США (пільгове фінансування).

Ця міжнародна допомога була спрямована на підтримку макроекономічної стабільності, фінансування соціальних видатків, відновлення критичної інфраструктури та розвиток підприємництва в Україні.

Аналіз результативності впроваджених державних антикризових заходів свідчить про їхню важливу роль у стабілізації економіки та соціального захисту населення в умовах воєнних дій та економічної нестабільності. Важливим напрямом стало збільшення соціальних виплат, що дозволило частково компенсувати втрати доходів громадян і знизити соціальну напругу. Програми підтримки малого та середнього бізнесу, зокрема "5-7-9%", сприяли збереженню робочих місць і стимулювали економічну активність навіть у кризових умовах. Фінансова підтримка аграрного сектору допомогла забезпечити стійкість виробництва у значній частині господарств, що є критично важливим для продовольчої безпеки країни. Міжнародна фінансова допомога, яка надходила у вигляді грантів і пільгових кредитів, стала суттєвим джерелом фінансування антикризових заходів і сприяла макроекономічній стабільності. Водночас ефективність цих заходів залежала від раціонального розподілу ресурсів, що залишається ключовим викликом для державної політики. Збільшення обсягів бюджетного фінансування на соціальний захист демонструє пріоритетність цього напряму, хоча обмеженість ресурсів впливала на повноту задоволення потреб населення. Програми соціального захисту, впроваджені за підтримки міжнародних партнерів, підвищили доступ до допомоги для вразливих категорій населення, але потребують подальшого вдосконалення. Державна політика у сфері антикризового регулювання довела свою гнучкість та спроможність адаптуватися до складних умов, однак вимагає більш ефективного управління ресурсами та координації дій. Загалом, антикризові заходи заклали основу для

поступового подолання негативних наслідків кризи та відновлення економічного зростання.

2.3. Вплив антикризових заходів на ключові макроекономічні показники України

Нестабільність глобального економічного середовища призводить до посилення коливань економічних циклів національних економік та формування кризових явищ, що негативно відображається на діяльності кожного окремого підприємства та зумовлює перманентну потребу провадження антикризового управління.

Антикризове управління забезпечує ухвалення та реалізацію стратегічних і тактичних рішень, спрямованих на запобігання кризових ситуацій, оптимізацію витрат й ресурсів, зниження ризиків та підвищення ефективності управлінського процесу. Предметом антикризового управління підприємством є чинники, які зумовлюють кризу, тобто всі прояви загострення внутрішніх та зовнішніх суперечностей, що призводять до кризи, а об’єктом є саме підприємство та його операційна діяльність. Суб’єктами антикризового управління підприємством є усі зацікавлені особи у подоланні кризи, насамперед керівництво підприємства.

Вплив антикризових заходів на ключові макроекономічні показники України є важливим аспектом оцінки ефективності державної політики в умовах кризових явищ. Розглянемо основні макроекономічні показники та їх динаміку під впливом впроваджених заходів.

У 2022 році, внаслідок повномасштабного вторгнення росії, ВВП України скоротився на 30,4%. Це стало найбільшим падінням за всю історію незалежності країни. Уряд впровадив низку антикризових заходів, спрямованих на підтримку економіки, зокрема програми пільгового кредитування для бізнесу та стимулювання експорту. У 2023 році, завдяки цим заходам та міжнародній підтримці, економіка почала поступово відновлюватися, і за підсумками року очікується зростання ВВП на 3,2%. [9].

У 2022 році інфляція в Україні досягла 26,6%, що було зумовлено порушенням ланцюгів постачання, зростанням цін на енергоносії та девальвацією гривні. Національний банк України (НБУ) підвищив облікову ставку до 25% для стримування інфляційних процесів. У 2023 році, завдяки жорсткій монетарній політиці та стабілізації економічної ситуації, інфляція знизилася до 20,3% [13].

Військові дії та економічна криза призвели до зростання безробіття в Україні. У 2022 році рівень безробіття сягнув 18,5% . Уряд реалізував програми підтримки зайнятості, зокрема створення тимчасових робочих місць та перенавчання працівників. У 2023 році рівень безробіття знизився до 13,1%, що свідчить про ефективність впроваджених заходів [25].

Через необхідність фінансування антикризових програм та військових витрат державний борг України зріс. У 2022 році він становив 60% від ВВП

Уряд залучав міжнародну фінансову допомогу та впроваджував заходи з оптимізації бюджетних витрат. У 2023 році, завдяки економічному зростанню та фіскальній дисципліні, співвідношення ВВП знизилося до 55% [8].

У 2022 році дефіцит платіжного балансу України зріс через скорочення експорту та збільшення імпорту військової продукції. Уряд впровадив програми підтримки експортерів та залучення іноземних інвестицій. У 2023 році платіжний баланс покращився, і дефіцит зменшився на 20% порівняно з попереднім роком [24].

У 2022 році гривня зазнала значної девальвації, курс до долара США зріс до 36,6 грн/дол. НБУ впровадив заходи з підтримки валютного ринку, зокрема інтервенції та обмеження на валютні операції. У 2023 році курс гривні стабілізувався на рівні 37–38 грн/дол., що свідчить про ефективність антикризових заходів.

Військові дії та економічна криза вплинули на стабільність банківської системи. НБУ впровадив антикризові заходи, зокрема рефінансування банків та посилення нагляду. У 2023 році банківський сектор демонструє ознаки стабілізації, зростає довіра населення до банківських установ.

Криза негативно вплинула на інвестиційний клімат в Україні. Уряд впровадив реформи, спрямовані на покращення бізнес-середовища та захист прав інвесторів. У 2023 році спостерігається зростання прямих іноземних інвестицій на 15% порівняно з попереднім роком.

Економічна криза призвела до зростання рівня бідності. Уряд реалізував програми соціальної підтримки, зокрема підвищення мінімальної заробітної плати та пенсій. У 2023 році рівень бідності знизився на 5% порівняно з попереднім роком, що свідчить про поступове покращення соціально-економічної ситуації в країні.

У 2022 році середній дохід громадян знизився на 20% через втрату робочих місць і зростання інфляції (bank.gov.ua). Завдяки державним програмам підтримки, таким як прямі виплати ВПО та соціальні субсидії, в 2023 році реальні доходи населення стабілізувалися, а в другій половині року навіть демонстрували невелике зростання.

Аграрний сектор залишається одним із найбільш стабільних в умовах кризи завдяки програмам державної підтримки, таким як субсидії та пільгові кредити. У 2022 році обсяги виробництва скоротилися на 20%, проте в 2023 році вони зросли на 10% завдяки відновленню експорту та підтримці аграріїв.

Впроваджені антикризові заходи мали значний вплив на ключові макроекономічні показники України. Вони дозволили стабілізувати економіку, знизити рівень бідності, забезпечити відновлення промисловості та сільського господарства, а також створити умови для зростання експорту та покращення інфраструктури. Однак подальше відновлення економіки потребує збереження фокусу на ефективності використання ресурсів та координації між різними рівнями влади.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Державне антикризове регулювання в Україні за останні роки було адаптоване до нових викликів, пов’язаних із військовими діями, пандемією COVID-19, економічними потрясіннями та енергетичною кризою. Основними досягненнями цієї політики стали швидка мобілізація ресурсів, впровадження програм підтримки населення та бізнесу, а також залучення міжнародної допомоги. Наприклад, пільгове кредитування через програму «5-7-9%» допомогло зберегти близько 200 тисяч робочих місць та забезпечило підтримку 50 тисяч підприємств. Соціальні програми, такі як виплати внутрішньо переміщеним особам, охопили понад 3 мільйони громадян, сприяючи зменшенню соціальної напруги.

До сильних сторін можна віднести:

– швидке реагування на кризові явища через розробку нових механізмів підтримки;

– залучення міжнародних фінансових ресурсів, таких як гранти та пільгові кредити від ЄС, МВФ і Світового банку;

– впровадження адресної допомоги для вразливих категорій населення;

– підтримка аграрного сектору, який є ключовим елементом економіки України.

Втім, є і низка слабких сторін. Насамперед це недостатня координація між органами державної влади, що призводить до дублювання функцій та зниження ефективності. Частина програм, наприклад, субсидії для аграріїв, мала обмежений вплив через нестачу фінансування. Висока залежність від міжнародної допомоги також створює ризики для фінансової стабільності, оскільки ці кошти здебільшого мають цільовий характер. Бюрократичні

перепони і складність доступу до пільгових програм залишають частину населення та бізнесу без необхідної підтримки.

Таблиця 3.1

Проблеми у реалізації антикризових програм

Проблема	Опис	Наслідки
Нерівномірний розподіл ресурсів	Регіони, які найбільше постраждали від військових дій, мають обмежений доступ до програм через руйнування інфраструктури	Не всі регіони отримують необхідну підтримку, що гальмує відновлення економіки
Недостатня прозорість використання коштів	Відсутність прозорості у використанні державних і міжнародних коштів знижує довіру до державних інституцій	Зростання соціальної напруги та недовіра до антикризових заходів
Складність доступу до пільгових програм	Бюрократичні перепони і складність подання заявок залишають частину населення без необхідної підтримки	Зменшення охоплення населення програмами соціального захисту
Низька гнучкість податкової системи	Жорсткі вимоги до оформлення документів обмежують доступ бізнесу до податкових пільг	Бізнес не отримує належної підтримки, що обмежує економічну активність
Недостатня інтеграція міжнародної допомоги	Відсутність чіткої стратегії інтеграції міжнародної допомоги уповільнює реалізацію проєктів	Не використовуються всі можливості міжнародної допомоги, що знижує ефективність антикризових програм

Досвід інших країн може стати цінним джерелом для вдосконалення антикризового регулювання в Україні. Наприклад, під час фінансової кризи 2008 року Ісландія успішно використала стратегію жорсткого регулювання банківської системи, спрямовану на захист інтересів населення. Вона відмовилася від порятунку найбільших банків за рахунок державних коштів, натомість спрямувала ресурси на соціальні програми, що допомогло стабілізувати економіку.

У Німеччині під час пандемії COVID-19 був запроваджений масштабний пакет стимулювання економіки, який включав як фінансову підтримку бізнесу, так і інвестиції в інновації. Це дозволило зберегти робочі місця та підтримати промисловість у період спаду.

Польща є прикладом ефективного використання міжнародної допомоги. Її стратегія передбачала створення спеціальних фондів для цільового фінансування проєктів розвитку інфраструктури та соціальних програм. Польський уряд також активно співпрацював із ЄС, що сприяло значному припливу коштів на модернізацію економіки (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Досвід інших країн у кризовому управлінні

Країна	Ключові заходи	Результати
Ісландія	Відмова від порятунку банків за рахунок держави, спрямування ресурсів на соціальні програми	Стабілізація економіки, зменшення соціальних витрат у довгостроковій перспективі
Німеччина	Масштабний пакет економічного стимулювання, включаючи підтримку бізнесу та інвестиції в інновації	Збереження робочих місць, підтримка промисловості та стимулювання інновацій
Польща	Створення спеціальних фондів для модернізації інфраструктури, ефективне використання коштів ЄС	Покращення інфраструктури, зростання економіки за рахунок інтеграції з європейським ринком
США	Проведення програм порятунку банківської системи та стимулювання зайнятості	Стабілізація банківської системи, зниження рівня безробіття
Японія	Розвиток інноваційних технологій та масштабні інвестиції в інфраструктуру після економічного спаду	Підвищення конкурентоспроможності економіки, створення умов для стійкого зростання

На основі досвіду цих країн Україна може вдосконалити свою антикризову політику, впровадивши механізми прозорого розподілу ресурсів, підвищивши ефективність управління соціальними програмами та залучивши інвестиції у відновлення критичної інфраструктури [42].

Ефективне фінансове регулювання є основою стабільності економіки в умовах кризових явищ. Для вдосконалення цієї сфери важливо зосередитися на оптимізації бюджетного планування, покращенні податкової системи, прозорості використання коштів і залученні додаткових джерел фінансування.

Перш за все, необхідно розробити механізми оптимізації державного бюджету. Це включає встановлення чітких пріоритетів фінансування, зокрема спрямування ресурсів на соціальний захист, відновлення інфраструктури та підтримку бізнесу. Варто запровадити гнучке планування, яке дозволить швидко реагувати на нові виклики та коригувати витрати відповідно до актуальних потреб.

Реформування податкової системи є важливим напрямом вдосконалення фінансового регулювання. Зниження податкового навантаження для малого і середнього бізнесу сприятиме підвищенню економічної активності. Паралельно потрібно посилити боротьбу з ухиленням від сплати податків і розширити базу оподаткування за рахунок залучення нових платників податків.

Прозорість і підзвітність у використанні бюджетних коштів мають стати ключовими принципами фінансового регулювання. Для цього потрібно створити відкриті електронні платформи, де громадяни зможуть відслідковувати витрати державних коштів. Це не лише підвищить довіру до державних органів, але й сприятиме зменшенню корупції.

Залучення додаткових джерел фінансування також є важливим. Це може включати використання міжнародних грантів, пільгових кредитів і інвестицій. Уряд має створити сприятливі умови для іноземних інвесторів, зокрема шляхом забезпечення правового захисту і прозорих правил ведення бізнесу.

Ще одним перспективним напрямом є впровадження механізмів державно-приватного партнерства (ДПП). Такі проєкти дозволяють залучити приватні

інвестиції у відновлення інфраструктури та реалізацію соціально значущих програм. Наприклад, відновлення доріг, мостів або шкіл може бути здійснене на засадах співпраці між державою та приватним сектором.

Фінансова підтримка інновацій також має стати одним із пріоритетів. Це включає створення спеціальних фондів для підтримки стартапів, розробку пільгових умов кредитування для інноваційних підприємств та стимулювання дослідницької діяльності. Інновації можуть стати важливим рушієм економічного зростання, особливо в умовах посткризового відновлення.

Не менш важливим є удосконалення системи державних запозичень. Залучення коштів на міжнародних фінансових ринках має відбуватися з урахуванням ризиків і потреб економіки. Уряд має розробити стратегію управління державним боргом, щоб мінімізувати навантаження на бюджет у довгостроковій перспективі.

Для забезпечення стабільності фінансової системи необхідно також зміцнювати банківський сектор. Це включає посилення регуляторного нагляду, підвищення вимог до капіталізації банків і забезпечення захисту прав вкладників. Крім того, слід розвивати механізми рефінансування для підтримки ліквідності банків у кризових умовах.

Ще одним напрямом є розвиток фінансової інклюзії. Забезпечення доступу до банківських послуг для широких верств населення, включаючи віддалені регіони, сприятиме підвищенню рівня заощаджень та інвестицій. Це також включає популяризацію безготівкових розрахунків і впровадження фінансової грамотності.

Таким чином, напрями вдосконалення фінансового регулювання включають реформування бюджетного планування, покращення податкової системи, забезпечення прозорості використання коштів, залучення додаткових джерел фінансування, розвиток державно-приватного партнерства, підтримку інновацій, ефективне управління боргом, зміцнення банківського сектору та розширення фінансової інклюзії. Реалізація цих заходів сприятиме стабільності економіки та її стійкості до майбутніх криз (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Модель державного антикризового регулювання економіки

Запропонована модель державного антикризового регулювання економіки є сучасним комплексним підходом до стабілізації економічної ситуації в умовах кризових явищ. Вона охоплює чотири ключові складові: види антикризового регулювання, інструменти, об’єкт впливу та очікувані результати. Це дозволяє системно аналізувати впроваджені заходи, визначати їхні пріоритети та забезпечувати ефективність.

Перший компонент моделі – види антикризового регулювання, які поділяються на фінансове, соціальне, економічне та інфраструктурне. Ця класифікація забезпечує цільовий підхід до вирішення проблем, таких як бюджетний дефіцит, соціальна незахищеність, недостатня інноваційна активність бізнесу чи руйнування інфраструктури. Такий поділ враховує специфіку кризових явищ і дозволяє адаптувати заходи залежно від потреб економіки та суспільства.

Інструменти антикризового регулювання моделі спрямовані на створення резервних фондів, залучення міжнародних грантів і кредитів, введення спеціальних податкових режимів, організацію програм соціального забезпечення, надання адресної допомоги та підтримку інновацій. Особлива увага приділяється розвитку інфраструктури через інвестиції та впровадження сучасних технологій. Важливим новим елементом є цифровізація інфраструктури, яка дозволяє підвищити прозорість процесів та ефективність управління.

Об’єктами антикризового регулювання є національна економіка, соціальна сфера, бізнес та інфраструктура. Це чітко визначені цільові напрями, які потребують пріоритетної уваги в умовах кризи. Наприклад, національна економіка охоплює галузі, що забезпечують ВВП, а бізнес вимагає стимулів для розвитку та подолання наслідків кризи. Соціальна сфера охоплює населення, яке найбільше потерпає від кризових явищ, зокрема безробітних і вразливі верстви населення.

Очікувані результати моделі розділені на економічні, соціальні, інфраструктурні та фінансові. Економічні результати включають зростання

ВВП, створення нових робочих місць та збільшення експорту. Соціальні – це зниження рівня бідності, покращення соціального забезпечення та якості життя. Інфраструктурні результати передбачають відновлення критичних об’єктів, модернізацію транспортної та енергетичної інфраструктури. Фінансові результати пов’язані зі стабілізацією бюджету, зменшенням боргового навантаження та зростанням довіри міжнародних партнерів.

Актуальність цієї моделі полягає у її здатності враховувати складність сучасних викликів, таких як військові конфлікти, пандемії та економічна нестабільність. Водночас новизна моделі проявляється у включенні інноваційних інструментів, таких як цифровізація, екологічно орієнтовані інвестиції та інтеграція міжнародного досвіду у національну практику. Ця модель є універсальною платформою для стабілізації економіки, оскільки вона забезпечує комплексний підхід, ефективність реалізації заходів та адаптацію до різних кризових сценаріїв.

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційної роботи досягнуто поставленої мети – вивчено сучасний стан та ефективність державного антикризового регулювання економіки України, а також розроблено пропозиції щодо його вдосконалення. Проведене дослідження дозволяє зробити такі основні висновки:

1. Теоретичний аналіз показав, що державне антикризове регулювання є ключовим інструментом забезпечення економічної стабільності в умовах кризових явищ. Його ефективність залежить від інтеграції фінансових, соціальних, правових та інфраструктурних механізмів. Особлива увага повинна приділятися адаптації механізмів до сучасних викликів, таких як військові дії та глобальні економічні кризи.

2. У першому розділі роботи обґрунтовано теоретичні основи державного антикризового регулювання, розглянуто ключові концепції, підходи та інструменти. Встановлено, що ефективне регулювання повинно включати як короткострокові, так і довгострокові заходи, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків кризи.

3. Аналіз сучасного стану економіки України, проведений у другому розділі, свідчить про значні виклики, пов’язані з кризовими явищами. Зокрема, визначено основні проблеми, такі як висока інфляція, зростання безробіття, руйнування інфраструктури та недостатність фінансування антикризових програм. Разом із цим виявлено сильні сторони, зокрема активну міжнародну підтримку та наявність потенціалу для розвитку окремих секторів.

4. У другому розділі також оцінено ефективність існуючих антикризових заходів. Незважаючи на певний прогрес у стабілізації економічної ситуації, впроваджені програми часто виявляються недостатньо скоординованими або обмеженими через дефіцит ресурсів. Важливим аспектом є потреба в підвищенні прозорості використання державних коштів та ефективності соціальних програм.

5. Вивчення міжнародного досвіду дозволило ідентифікувати ефективні підходи до кризового управління, зокрема, інтеграцію цифрових технологій, впровадження гнучких податкових механізмів та активізацію державно-приватного партнерства.

6. У третьому розділі роботи запропоновано напрями вдосконалення державного антикризового регулювання, які включають:

– реформування податкової політики для стимулювання бізнесу;

– впровадження інноваційних технологій у кризове управління;

– модернізацію інфраструктури через залучення інвестицій;

– розробку довгострокових програм соціальної підтримки та перекваліфікації населення.

7. Особливу увагу приділено цифровізації антикризового регулювання. Запропоновано створення електронних платформ для моніторингу макроекономічних показників, управління державними програмами та забезпечення прозорості бюджетних витрат.

8. Досягнення поставлених завдань – обґрунтування теоретичних основ, аналіз стану економіки, оцінка ефективності існуючих заходів та розробка рекомендацій – дозволило створити цілісну базу для вдосконалення державної політики в умовах кризових явищ.

9. Результати роботи є вагомим внеском у наукове та практичне обґрунтування підходів до антикризового регулювання економіки, які можуть бути адаптовані до сучасних реалій України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Becker, Torbjörn, Barry Eichengreen, Yuriy Gorodnichenko, Sergei Guriev, Simon Johnson, Tymofiy Mylovanov, Kenneth Rogoff, and Beatrice Weder di Mauro, 2022a. «A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine» CEPR Rapid Response Economics #1. Available at https://cepr.org/publications/books-and-reports/blueprint-reconstruction-ukraine.
2. Center for Economic Strategy. 2022. «Україна після перемоги: Бачення України 2030.» Available at https://ces.org.ua/ukraine-after-victory/ .
3. Coombs W.T. Ongoing Crisis Management: Planning, *Managing and Responding*. 3rd ed. Thousands Oak: Sage. 2012.
4. Eichengreen, Barry, 2022. «How should a Marshall Plan for Ukraine work?», The Guardian, May 12, 2022. Available at https://www.theguardian.com/business/2022/ may/12/marshall-plan-for-ukraine-russian-invasion.
5. European Commission, 2022. «Ukraine: Commission presents plans for the Union's immediate response to address Ukraine's financing gap and the longer-term reconstruction.» Available at https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ ip_22_3121.
6. International Monetary Fund. 2016. «Ukraine: Second Review Under the Extended Fund Facility and Requests for Waivers of Non-Observance of Performance Criteria, Rephasing of Access and Financing Assurances Review-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine.» Available at https:// www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr16319.pdf.
7. Morriset J. Vietnam must boost new drivers of growth to avoid the COVID-19 economic trap. *World Bank blogs*. URL: https://blogs.worldbank.org/eastasiapacific/vietnam-must-boost-new-drivers-growth-avoid-covid-19-economic-trap

8. Антикризова політика в реальному секторі економіки України: пріоритетні напрями і завдання. URL: http://surl.li/xcrsnr (дата звернення 09.10.2024)

9. Антикризові заходи для мінімізації ризиків для економіки і фінансового сектору – у фокусі уваги Ради з фінансової стабільності за останній рік. URL: http://surl.li/jxcdyw (дата звернення 06.11.2024).

10. Береславська, О. Інфляційне таргетування: еволюція розвитку й українська практика. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Economics*. 2018. № 10. С. 46–51.

11. Богуславська С., Білоус С., Дяк В. Стратегії антикризового управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55 (дата звернення: 20.10.2024)

12. Бойко І. А., Супруненко С. А. Фінансова політика держави як інструмент антикризового управління. The latest problems of modern science and practice. 2022. № 1. С. 131.

13. Бондаренко Л., Антощук І. Аналіз запровадження державою заходів антикризового управління в Україні. *Економіка та суспільство*, (46). 2022. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-25 (дата звернення 29.10.2024).

14. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 14.04.2024)

15. Ватаманюк-Зелінська У. З., Біда М. С. Аналіз державного боргу України в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2023. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_5_25 (дата звернення: 14.04.2024)

16. Велігурська А. М. Антикризові заходи країн у сучасних реаліях. Студентський вісник НУВГП. 2020. № 1 (13). С. 42–45.

17. Гайворонська Ю. Є. Методичні основи функціонування механізму антикризового управління підприємством : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.06.01. НТУ, 2006. 21 с.

18. Галайко Н. Оцінка впливу окремих показників на зовнішній борг України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-73 (дата звернення: 14.04.2024)

19. Гіржева О. Антикризове управління сучасним бізнесом: місце та роль. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу*: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 22-23 березня 2023 р. Ч. 2. Львів: ЛНУП, 2023. С. 80-82

20. Гобела В. В., Леськів Г. З., Фляк В. М. Забезпечення боргової стійкості держави в сучасних умовах. *Економічний простір*. 2022. № 181. С. 192–196.

21. Дзюблюк О. Ефективність режиму інфляційного таргетування як основи монетарної політики в умовах кризових явищ в економіці. *Вісник Економіки*. 2021. № 3. С. 20–40.

22. Добровольська О. В., Рондова М. А. Прогнозування банкрутства як методу оцінки фінансового стану підприємства. *Агросвіт*. 2021. № 20. С. 40-45.

23. Єпіфанова І. Ю, Оранська Н. О. Сутність антикризового управління підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2. С. 265–269.

24. Задоя О. А. Аналіз сценаріїв застосування інструментів антикризової економічної політики в Україні під час пандемії. URL: http://surl.li/nepugp (дата звернення 15.10.2024).

25. Запроваджено антикризові заходи для підтримки банків та економіки під час посиленого карантину http://surl.li/vrujle (дата звернення 18.10.2024).

26. Іванюта С. М. Антикризове управління в аграрній сфері контролінгу: автореф. дис. д-ра екон. наук : спец. 08.06.01. Українська академія аграрних наук, 2006. 20 с.

27. Індекс інфляції в Україні 2024. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/ (дата звернення 10.11.2024)

28. Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, процента і грошей. К. : Барви, 1998. 210 с.

29. Кубах Т. Г., Рябушка Л. Б. Боргова безпека України: теоретична та практична складова. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.95

30. Курносенко Л. В. Проблеми та особливості міжнародної фінансової підтримки України в умовах війни. *Public Administration and Regional Development*. 2022. № 15. С. 255–274.

31. Ладунка І., Андрюшина О. Антикризове управління підприємством. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 8. С. 278–281.

32. Ливдар М. В., Ярошевич Н. Б., Антощук І. А. Україна і Міжнародний валютний фонд: особливості співпраці. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 13. С. 99–104.

33. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методолгічні засади та практичний інструментарій : монографія. КНТЕУ, 2001. 580 с.

34. Манцуров І., Храпунова Я., Барвінок А., Омельченко В. Оцінювання стану та перспектив співробітництва України з МВФ. *Журнал європейської економіки*. 2022. № 21(2). С. 135–155.

35. Михайлова Є., Михайлов С. Теоретичні підходи до формування стратегій антикризового управління. *Український економічний часопис*. 2023. № 1. С.38–42. URL: https://doi.org/10.32782/2786-8273/2023-1-7

36. Міністерство Фінансів України. Індекси, державні фінанси. Золотовалютні резерви. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets/2022/ (дата звернення: 19.11.2022).

37. Міністерство Фінансів України. Індекси, економіка України. Індекс інфляції. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/ (дата звернення: 19.11.2022).

38. Одношевна О., Міньковська А., Саванчук Т. Антикризове управління як елемент удосконалення системи економічної безпеки в сучасних

умовах. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-9

39. Основні загрози борговій безпеці України. *Економічна правда*. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/280.pdf (дата звернення: 14.04.2024).

40. Офіційний сайт Державної служби статистика України. Статистична інформація. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 19.11.2022).

41. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk (дата звернення: 14.04.2024)

42. Офіційний сайт Національного банку України. Наглядова статистика. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist (дата звернення: 19.11.2022).

43. Офіційний сайт Національного банку України. Фінансова стабільність. Індекс фінансового стресу. URL: https://bank.gov.ua/ua/stability/fsi (дата звернення: 19.11.2022).

44. Павленко В. В. Боргова безпека України в умовах воєнного конфлікту. Право і безпека. 2023. № 3 (90). С. 154–186.

45. Петик Л. О., Козачук О. В., Себестянович І. С. Управління державним боргом України: проблеми та напрями оптимізації. Бізнес Інформ. 2022. № 11. С. 183–189.

46. Підлісна О. А., Кукушкіна О. А. Формування та оптимізація державного боргу в Україні. URL: http://surl.li/uobguw (дата звернення: 14.04.2024)

47. Радченко Л. П., Сідельнікова І. В. Антикризове регулювання та стимулювання інноваційного розвитку національної економіки в умовах глобальних дисбалансів : монографія. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2022. 415 с.

48. Романовська Ю., Козаченко Г., Погорелов Ю., Помазун О., Редько К. Проблеми розвитку економічної безпеки в Україні: виклики та можливості.

Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2022. № 5 (46). С. 249–257. DOI: doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3906

49. Романовська Ю., Смоляр Л. Аналіз державного боргу України в умовах війни. *Економіка та суспільство*, (62). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-106

50. Ситник Л. С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством : монографія. Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. 504 с.

51. Стешенко О. Д. Антикризове управління в умовах пандемії Вісник економіки транспорту і промисловості. 2020. № 70-71. С. 75–82.

52. Тенденції формування та проблеми управління державним боргом України в умовах воєнного стану. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48278/1/Tezy_5.pdf (дата звернення: 14.04.2024)

53. Тимошенко М. В., Петров В. А. Ідентифікація ризиків та особливості антикризового управління в умовах війни. *Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку* : матеріали 5-ої міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса : Державний університет «Одеська політехніка», 2022. С. 52–54

54. Третяк К. В., Климаш Н. І., Роганова Г. О. Державний борг України: виклики та загрози для економіки. *Бізнес Інформ*. 2022. № 10. С. 152–161.

55. Чеберяко О., Лещенко І. Особливості фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в умовах воєнного стану. *Публічні фінанси*. 2024. С. 98–110.

56. Черленяк І. І., Курей О. А. Виклики антикризового управління економікою в умовах пандемії. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Економіка». 2020. № 1(55). С. 10–18.

57. Шаранов Р. Механізм антикризового управління підприємства та його архітектура. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки».* 2023. № 1 (107). С. 37-41. URL: https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-1-5

58. Шаранов Р.С. Алгоритм антикризового управління підприємства. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2021. № 6(39). С. 288-296. URL: https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.6(39).288-296